

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Güz/Autumn 2020, 7/2, 1648-1670

**TÜRKİYE'DE ŞEHİT YAKINLARINI KONU EDİNER ESERLERİN
META-SENTEZ ÇALIŞMASI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ**

**A Meta-Synthesis Works with Evaluation Work That Deals with the Relative of
Martyrs in Turkey**

Nurdan YAĞLI

Dr. Din Psikolojisi, nurdanyagli@hotmail.com Orcid No: 0000-0002-1482-8250

Hakemler / Referees:

Dr. Öğr. Üyesi Mualla YILDIZ / Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali BALTACI / Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 17/10/2020
Kabul Tarihi / Accepted: 17/12/2020
Yayın Tarihi / Published: 30/12/2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 2
Sayfa / Pages: 1648-1670

Atıf / Cite as: Yağlı, Nurdan. "Türkiye'de Şehit Yakınlarını Konu Edinen Eserlerin Meta-Sentez Çalışması ile Değerlendirilmesi" [A Meta-Synthesis Works with Evaluation Work That Deals with the Relative of Martyrs in Turkey]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/2 (Aralık 2020), 1648-1670. Doi: [10.17859/pauifd.812043](https://doi.org/10.17859/pauifd.812043)

İntihal / Plagiarism: Bu makale, *ithenticate* intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with *ithenticate* plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (2) 2020: 1648-1670

TÜRKİYE'DE ŞEHİT YAKINLARINI KONU EDİNER ESERLERİN META-SENTEZ ÇALIŞMASI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ*

Nurdan YAĞLI**

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de şehit yakınları ile gerçekleştirilen nitel çalışmaları sistematik bir şekilde bir araya getirmeyi ve çalışmalar arasındaki ilişkileri meta-sentez yöntemi ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede TÜBİTAK ULAKBİM, YÖK Ulusal Tez Merkezi, ERIC ve Google Scholar sosyal bilimler veri tabanlarında toplam 23 akademik çalışma incelenmiştir. Dâhil etme ve dışlama ölçütleri dikkate alınarak elenen 8 çalışma ile bir meta-sentez gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak şehit yakınları ile alakalı gerçekleştirilen nitel çalışmalardan yola çıkılarak yedi ana temaya ulaşılmıştır. Daha sonra bu temalara yönelik çıkarımların ve çalışmaların sonuçları analiz edilmiştir. Araştırma alanına yönelik önerilerle çalışma bitirilmiştir. Çalışmanın din psikolojisi alanında süren çalışmaların yönelimini göstermesi açısından değerli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Şehit Yakını, Şehitlik, Meta-Sentez, Manevi Psiko-Sosyal Yaklaşım.

A Meta-Synthesis Works with Evaluation Work That Deals with the Relative of Martyrs in Turkey

Abstract

In this study, a systematic way to gather qualitative studies conducted with relatives of martyrs in Turkey and studies aimed to reveal the relationship between the meta-synthesis. In this framework, a total of 23 academic studies were examined in TÜBİTAK ULAKBİM, YÖK National Thesis Center, ERIC and Google Scholar social sciences databases. A meta-synthesis was carried out with 8 studies that were eliminated considering the inclusion and exclusion criteria. As a result, based on the qualitative studies carried out on the relatives of the martyrs, seven main themes were reached. Then, the results of inferences and studies on these themes were analyzed. The study was completed with some suggestions for the research area. The study is thought to be valuable in terms of showing the orientation of the ongoing studies in the field of psychology of religion.

Keywords: Psychology of Religion, Relative of Martyrs, Martyrdom, Meta-Synthesis, Spiritual-PsychoSocial Approach.

Structured Abstract: The number of qualitative studies has been increasing in recent years. As such, it becomes important to bring together qualitative studies on related subjects. Considering that the sample is very fragile due to the fact that the studies conducted with people who assume sacred meanings such as being a martyr's relative take a painful experience, it seems appropriate in

* Makalede Etik Kurul İzni gerektirmediğine dair yazarın beyanı bulunmaktadır.

** Dr. Din Psikolojisi, nurdanyagli@hotmail.com Orcid No: 0000-0002-1482-8250

many respects to conduct a meta-synthesis study in order to examine the subject in a more comprehensive and systematic way.

This study, which focuses on determining the relationships between the studies carried out with the relatives of martyrs, is a meta-synthesis study conducted by collecting, analyzing and interpreting qualitative research based on raw data on the subject according to exclusion and inclusion criteria. The aim of this study is to systematically gather qualitative studies carried out with the relatives of martyrs and to make a meta synthesis of these studies. For this purpose, first the field of study was determined and the literature on the identified keywords was examined. The literature was read, studies that met the inclusion and exclusion criteria were re-read and sufficient data were provided. Then, a single frame was determined by choosing the most appropriate method related to the subject. Finally, the findings were synthesized with a new framework. A total of 23 academic studies were examined within the scope of the research, 8 of these studies were included in the study. As a result, based on the qualitative studies carried out on the relatives of the martyrs, 7 main themes were reached. These main themes consist of the headings that society attributes to martyrdom, the types of mourning experienced by the martyr family, the processes experienced by the martyr family, the problems experienced by the martyr's family, the perceptions of the families of the martyrs, the roles assigned to the martyr's family and the effects of mourning on health. The themes, sub-themes, key codes, concepts and expressions obtained as a result of the analysis of the qualitative data were presented in a table, the main themes and sub-themes were interpreted, supported and explained by direct quotations from the relevant researches. Then, the results of inferences and studies on these themes were analyzed. The study has been completed with suggestions for the research area.

Keywords: Psychology of Religion, Relative of Martyrs, Martyrdom, Meta-Synthesis, Spiritual-PsychoSocial Approach.

GİRİŞ

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkiye’de ve dünyada savaş ve terör olayları yaşanmaktadır. Uzun yıllardır ülkemizin mücadele ettiği bir sorun olarak terör ve bunun yanı sıra hemen sınırlarımızdaki ülkelerde ortaya çıkan iç savaşlar; toplum nezdinde şehitlik ve şehit yakını gibi kavramların sıkça gündeme gelmesine ve çok boyutlu problemlerin ortaya çıkmasına kaynaklık etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti; şehit yakınlarının toplum içinde, insan şeref ve haysiyetine yaraşır şartlarda, hayatlarını huzur ve refah içinde devam ettirmelerine yönelik üzere çeşitli sosyal politikalar ve hizmetler uygulamaktadır. Şehit yakınları ve gaziler yasal olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü altında hizmet almaktadırlar. Bu genel müdürlük, ilk 08.06.2011 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde ilgili birçok bakanlık kurumu ve kuruluşu tarafından hizmet sunulan “şehit yakınları ve gaziler” in haklarını düzenleyecek ve koordine edecek müstakil bir daire başkanlığı olarak “Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığı” ismiyle kurulmuştur. Daire Başkanlığı,

10.07.2018 tarihli ve 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile şehit yakınları ve gazilere daha iyi hizmet sunabilmek amacıyla Genel Müdürlük olmuştur. Genel Müdürlük, şehitlerin hatıralarının yaşatılması, şehit yakınları ile gazilerin her türlü mağduriyet ve mahrumiyetten korunması amacıyla; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, şehit yakınları ile gazilere yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlama gibi görevleri yerine getirmektedir. Şehit yakınları ve gazilerin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan desteklenmesi ve toplumdan kopmaması amacıyla çalışmalar yürütmek, bu konuda toplumsal duyarlılığı güçlendirici faaliyetler yapmak genel müdürlüğün en önemli görevleri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede Aile Bakanlığı tarafından; 11038 şehit, 26670 şehit yakını, 44397 gazi, 72029 gazi yakınına; Ankara şehrinde ise toplam 23175 şehit yakını, gaziler ile gazi yakınları, vazife malulü ve yakınlarına hizmet verilmiştir. ¹

Bahsi geçen rakamların yüksekliği dikkate alındığında şehitlik olgusu ile birlikte “şehit yakını olma olgusunun” da toplumda önemli bir karşılığı olduğu görülmektedir. Şehitten geriye kalanlar ise istatistiksel bir veri olmanın çok ötesinde ve farklı boyutlarda problemlerle yüzleşmektedir.

Şehit, Şehitlik ve Şehit Yakını Kavramları

Arapçada şehâdet, tanıklık, bilmek, hazır bulunmak, iman etmek, şehit olmak, yemin etmek, hüküm vermek, görünen âlem ve kıyamet günü anlamlarına gelmektedir. Türkçede şehâdet denilince tanıklık ve yüce bir ülkü uğruna can vermek anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de şehâdet kelimesinin geçtiği 123 ayet mevcuttur. Bu ayetlerde şehâdet dokuz manada kullanılmaktadır. Bunlar, tanıklık, bilmek, hazır bulunmak, iman etmek, yemin etmek, şehit olmak, hüküm vermek, görünen âlem ve kıyamet günüdür.²

Ş-h-d harflerinden oluşan ve Arapça bir kelime olan şehit, "şehide" fiilinden türemiş olan bir isimdir ve mastarı şehâdettir. Şehâdet, insanlar için iç veya dış duyular yoluyla meydana gelen bilginin ifade edilmesidir. Allah açısından ise; insanların duyularına ve sezislerine gizli kalan hususları bilen şeklinde tanımlanmaktadır. Şehidin çoğulu, “şühedâ ve eşhâd” dır. Dini bir terim olarak şehit; Allah rızası için, O'nun yolunda canını feda eden Müslüman’a verilen isimdir. Ona bu ismin verilmesinin sebebi, cennetlik olduğuna şahitlik edilmiş olması, onun Yüce Allah'ın huzurunda yaşıyor olması, ölümü sırasında meleklerin hazır bulunması, ruhunun doğrudan doğruya Cennet'te bulunması ve Allah tarafından çeşitli nimetlerle mükâfatlandırılmış olmasındandır.³

¹ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü” (Erişim 1 Ekim 2020).

² Zeki Kılıç, Şehâdet Sözcüğünün Semantik Açından İncelenmesi (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 25.

³ Râgıp el İsfehânî, *Kur’an Kavramları Sözlüğü* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2008). 564.

Şehit yakını ise; vatani uğruna canını feda eden şehitlerin geride bıraktıkları birinci derece kan bağı olan kişilere verilen isimdir. Bunlar; eş, çocuklar, anne, baba ve kardeşlerdir. Türk toplumunda şehit yakını olmak da en az şehit olmak kadar anlamlı ve önemlidir. Bu anlam ve önemin ise köklerini Hz. Muhammed (as)'in şehit yakınlarına yönelik uygulamalarından aldığı bir gerçektir. Hz. Muhammed (as); peygamber olmadan önceki dönemlerde bile kimsesizleri, yetimleri şefkatle kucaklamış, bu amaç doğrultusunda hizmet eden “erdemliler birliği” gibi kuruluşlarda gönüllü olarak çalışmıştır.⁴

İslam Peygamberi, şehit yakınlarına ve çocuklarına ise daha özel bir ilgi göstermiş, baş etme süreçlerinde yanlarında olmuş, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgememiştir. Bu destekler sunulurken sadece onların üzüntülerine ağlayarak ortak olunmamış, muhtaç olanlar himaye edilmiş, toplum içerisinde bir şehit yakınına yaraşır onur ve haysiyet duygusuyla yaşamaları için gerekli düzenlemeler de yapılmıştır.⁵

Bir Analiz Yöntemi Olarak Meta-Sentez

Meta-sentez birçok nitel çalışmayı bir araya getirip, nitel çalışmaların yeniden bir analize tabi tutularak yeni nitel verilerin elde edilmesine olanak sağlayan bir içerik analizi yöntemidir.⁶ Meta-sentez (tematik içerik analizi); aynı konu üzerine yapılan araştırmaların tema veya ana şablonlar (matrix/template) oluşturularak eleştirel bir bakış açısıyla sentezlenmesi ve yorumlanmasını içermektedir. Böylece, bütünsel bir bakış açısıyla araştırılan konunun genel yapısının derinlemesine anlaşılmasına ve öncelikli alanların belirlenmesine yardımcı olur. Ayrıca, aynı konunun farklı boyutlarını ele alan çalışmaların ortak ve benzer yönlerinin nitel olarak sentezlenmesi ve örneklendirilmesi bütün çalışmalara ulaşma imkânı olmayan araştırmacılara, öğretmenlere ve karar alıcılara zengin bir başvuru kaynağı oluşturur.⁷

Meta-analiz ve betimsel içerik analizleriyle kıyaslandığında, meta-sentez çalışmalarında genellikle incelemeye alınan araştırma sayısı (örneklem büyüklüğü) sınırlı olmaktadır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, şehit yakınları ile gerçekleştirilen niteliksel çalışmaların sistematik bir şekilde bir araya getirilmesi ve bu çalışmaların bir meta sentezinin yapılmasıdır. Son yıllarda nitel çalışmaların sayısı da giderek artmaktadır. Böyle olunca da ilişkili konularda yürütülmüş olan niteliksel çalışmaları bir araya getirmek

⁴ Nesim Sönmez, “Hilfu'l-Fudül Teşkilatı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(2014), 399-419.

⁵ İsmail, Altun, “Hz. Peygamber'in Şehit Aileleriyle Münasebetleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, 14/44 (Yaz 2010), 227-245.

⁶ Seyat Polat - Osman, Ay, "Meta-Sentez: Kavramsal Bir Çözümleme", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4 / 2 (Temmuz 2016), 52-64.

⁷ Muammer Çalık - Mustafa Sözbilir, “İçerik Analizinin Parametreleri”, *Eğitim ve Bilim*, 39/174 (2014), 33-38.

önem kazanmaktadır. Şehit yakını olmak gibi kutsal anlamlar yüklenen kişilerle yapılan çalışmaların acı bir deneyimi konu ediniyor olması nedeniyle örnekleminin de oldukça kırılgan olduğu düşünüldüğünde, konunun daha kapsamlı ve sistemli bir şekilde incelenmesi adına bir meta-sentez çalışmasının yapılması pek çok açıdan uygun görünmektedir.

Yöntem

Şehit yakınları ile gerçekleştirilen çalışmalar arasındaki ilişkileri belirlemeye odaklanan bu çalışma, konuya ilişkin ham verilere dayalı nitel araştırmaların dışlama ve dâhil edilme ölçütlerine göre toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması ile gerçekleştirilen bir meta-sentez çalışmasıdır. Meta-sentez, araştırmacılar için yeni yaklaşımlar oluşturmak için yararlı bir araştırma tekniğidir.⁸

Bu araştırmaya benzer meta-sentez çalışmalarına⁹ dayanarak çalışmanın aşamaları şöyle sıralanabilir:

- 1- Çalışma alanı tanımlandı.
- 2- Tespit edilen anahtar kelimelerle ilgili literatür incelendi.
- 3- Literatür okundu, dâhil etme ve dışlama kriterlerini karşılayan çalışmalar yeniden okundu ve yeterli veri sağlandı.
- 4- Konuyla ilgili en uygun yöntem belirlendi.
- 5- Farklı tekniklerle nitel araştırmalar için tek bir çerçeve belirlenmiştir.
- 6- Yeni bir çerçeve belirlendi ve sentezlendi.

Çalışmaların Seçimi

Meta-senteze dâhil edilecek çalışmaları belirlemek amacıyla çeşitli veri tabanları ayrıntılı bir şekilde taranmıştır. Bu amaçla YÖK Ulusal Tez Merkezi, ERIC ve Google Scholar veri tabanlarında 01.08.2020 (dâhil) tarihinde çeşitli anahtar sözcükler kullanılarak (şehit yakını, şehitlik, terör, başa çıkma) bir dizi arama gerçekleştirilmiştir. Tarama sonucunda meta-senteze dâhil edilen 8 nitelik ya da nitel öge barındıran çalışmaya dair bilgiler ve bu çalışmaların temel bulgularına dair bir özet ise Tablo 1’de sunulmuştur.¹⁰

⁸ Denis Walsh – Soo Downe, “Meta-synthesis method for qualitative research: a literature review”, *Journal of Advanced Nursing* 50/2 (2005), 204–211.

⁹ Holly Craggs – Catherine Kelly, Adolescents’ experiences of school belonging: A qualitative meta-synthesis, *Journal of Youth Studies* 21/20 (2018), 1411–1425; Osman Tayyar, Çelik vd. “Türkiye’de Okul Yöneticisi Görevlendirme Sorunu: Bir Meta Sentez Çalışması”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 44/44 (Temmuz 2018), 92-113; Mualla Yıldız, “The Problems of Syrian Students Concerning the Adaptation Process to Schools in Turkey: A Qualitative Meta-Synthesis”, *Migration, Religion and Early Childhood Education* (Berlin: Springer, 2020), 239-261.

¹⁰ Tablo 1. Meta-Senteze Dâhil Edilen Çalışmalar

Tablo 1. Meta-Senteze Dahil Edilen Çalışmalar				
Çalışma	İçerik	Veri Toplama ve Analiz Yöntemi	Katılımcılar ve Yer	Bulgular - Ana Temalar (Özet)
Akkaç, 2011	Türkiye'de 1990-1999 yılları arasında ölen askerler üzerinden şehitlik olgusuna dair süreçler- Yüksek Lisans Tezi	Olgubilim- Fenomenoloji	Şehit Yakınları Derneği- Anne baba eş ve kardeşten oluşan şehit yakınları (N=10) - Eskişehir	Şehitlik olgusunun anlamı, Şehit yakınlarının yaşadığı süreçler Şehit yakınlarının başa çıkma tipleri
Türkseven, 2014	Türk halk inançlarında şehitlik üzerine halk bilimsel bir inceleme: Edirnekapı örneği- Yüksek Lisans Tezi	Mülakat-İçerik Analizi	Edirnekapı Şehitliği- Anne-Baba, eş ve kardeşten oluşan şehit yakınları (N:41) - İstanbul	Şehitlerin şehit olmadan önce gördüğü rüyalar Şehit yakınlarının gördükleri rüyalar Şehit ile duygusal bağ
Ademhan Tunac, 2018	Toplumsal cinsiyet bağlamında şehit eşlerinin yaşam deneyimleri- Doktora Tezi	Derinlemesine Mülakat- Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz	Şehit Eşleri (N: 21) - Ankara	(Araştırma erişim iznine açık olmadığı için sadece önsöz bölümündeki verilerden çıkarımlarda bulunulmuştur.) Şehit eşlerine biçilen roller Şehit eşlerinin yas sürecinde karşılaştıkları sorunlar
Özdemir, 2019	Şehit Ailelerinin Yas Süreciyle Baş Etme Davranışlarının İncelenmesi- Yüksek Lisans Tezi	Yarı Yapılandırılmış Görüşme-İçerik Analizi	Anne baba eş ve kardeşten oluşan şehit yakınları (N:26) - Ankara	Şehit ailelerinin yaşadıkları yas süreci Yas sürecinde destek aldıkları faktörler Yas sürecini zorlaştıran faktörler

Tablo 1. Meta-Senteze Dahil Edilen Çalışmalar (Devamı)				
Çalışma	İçerik	Veri Toplama ve Analiz Yöntemi	Katılımcılar ve Yer	Bulgular - Ana Temalar (Özet)
Yıldız, 2019	Çocuk yaşta ebeveynleri şehit olan bireylerin sosyalleşmesinde etkili olan unsurlar ve yaşam kalitesi - Doktora tezi	Yarı Yapılandırılmış Görüşme- Betimsel Analiz	Şehit Çocukları (N:20)- Erzurum, Ankara, İstanbul, İzmir	Şehit çocuğu kimliği Şehit çocuklarının yaşam kaliteleri Şehit çocuklarının kendi yaşam kaliteleri hakkındaki algıları Şehit çocuklarının topluma uyum süreçleri Uyum sürecinde algılanan destek
Özdemir, 2008	Şehit ve Gazi Yakınlarının Terör Hakkındaki Görüşlerini ortaya çıkarmak- Araştırma Makalesi	Gömlü Teori-Yarı Yapılandırılmış Mülakat	Anne baba eş ve kardeşten oluşan şehit yakınları (N: 10) - Aydın	Şehit yakınlarının yaşadıkları süreçler Şehit ailenin hissettikleri sosyal boşluk Şehit yakınlarının terör örgütüne karşı tutumları Şehit yakınlarının terör kaynağı olarak gördükleri faktörler Şehit yakınlarında görülen yas türleri
Esen Ateş, 2018	Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dini Başa Çıkma: Adana Örneği- Doktora Tezi	Yarı Yapılandırılmış Mülakat-İçerik Analizi	Anne baba eş ve kardeşten oluşan şehit yakınları (N: 17) - Adana	Şehit yakınlarının din/maneviyattan destek alması Yas sürecinde yetersiz psikolojik destek Yas sürecine uyumda değişen roller Yas sürecinde başa çıkma tipleri
Yağlı, 2020	Şehit yakınlarının yas deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve onların yasa ilişkin duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarmak- Araştırma Makalesi	Derinlemesine Mülakat- Fenomenolojik Desen	Anne baba, eş ve çocuktan oluşan şehit yakınları (N: 21) - Ankara	Aile üyelerinin yaşadıkları birbirinden farklı yas süreci Yas sürecinde şehit yakınlarını zorlayan faktörler Şehit yakınlarının yaşadıkları yas sürecinin fiziksel ve psikolojik sağlığa yansımaları Şehit yakınlarında görülen yas türleri

Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin analizi için alan yazındaki öneriler dikkate alınarak¹¹ aşağıdaki adımlar takip edilmiştir.

- 1- Nitel verileri okuma ve düzenleme
- 2- Kodlama.
- 3- Kodların bira araya getirilerek kategorilerin oluşturulması.
- 4- Sentezleme (analitik temaların ortaya çıkarılması)
- 5- Analitik temaları sunma ve yorumlama

İlk olarak içleme ve dışlama yönteminden hareketle çalışma kapsamına alınan eserler okunmuş, araştırmaların genel amacı, temaları, bulguları ve yorumları sonuç ve önerileri düzenlenerek tek bir tablo haline getirilmiştir.

İkinci aşamada ise kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir. Verilerin kodlanması aşamasında araştırmacı, topladığı verileri inceler ve veri setini anlamlı bölümlere ayırmaya, her bölümün hangi kavramı karşıladığını keşfetmeye çalışır. Kendi içinde anlamlı yapılar oluşturan her bir bölüme araştırmacı tarafından isim verilir.¹² Bu bağlamda ilgili araştırmalarda yer alan katılımcı görüşlerinden bir anlama ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra kodlar ortak temalar elde edebilmek amacıyla birbiriyle ilişkili olarak sınıflandırılmıştır.

Üçüncü ve en önemli aşama olarak, keşfedilen kodlardan hareketle veri setini daha genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temaların belirlenmesi gereklidir. Bu kapsamda tematik kodlama denilen daha soyut bir kodlama söz konusudur ve öncelikle ilk aşamada keşfedilen kodlar bir araya getirilir ve aralarındaki ortak özellikler belirlenmeye çalışılır.¹³ Bu aşamada sınıflandırılmış olan kodlar derinlemesine incelenerek daha soyut genellemelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ortak temalar oluşturulmuştur. İkinci düzey bir soyutlama daha yapılarak ana temalar ortaya çıkarılmış, ana temalar oluşturulmuştur. Son aşamada ise oluşturulan ana temalar ve bunlara ilişkin anahtar kavramlar görsel olarak sunulmuştur. Tematik kodlama yaparken belirlenen temaların dayandığı veri setinin kendi arasında anlamlı bir ilişki kurma derecesi göz önüne alınmıştır. Ayrıca belirlenen temaların tümünün araştırmada elde edilen verileri anlamlı bir biçimde açıklayabilmesine ve kendi aralarında bir tutarlık sağlamasına dikkat edilmiştir. Araştırma meta-senteze dâhil edilen çalışmalarda doğrudan alıntılarla ve yorumlarla desteklenmiştir. Doğrudan alıntılara yer verilirken

¹¹ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 253-284.

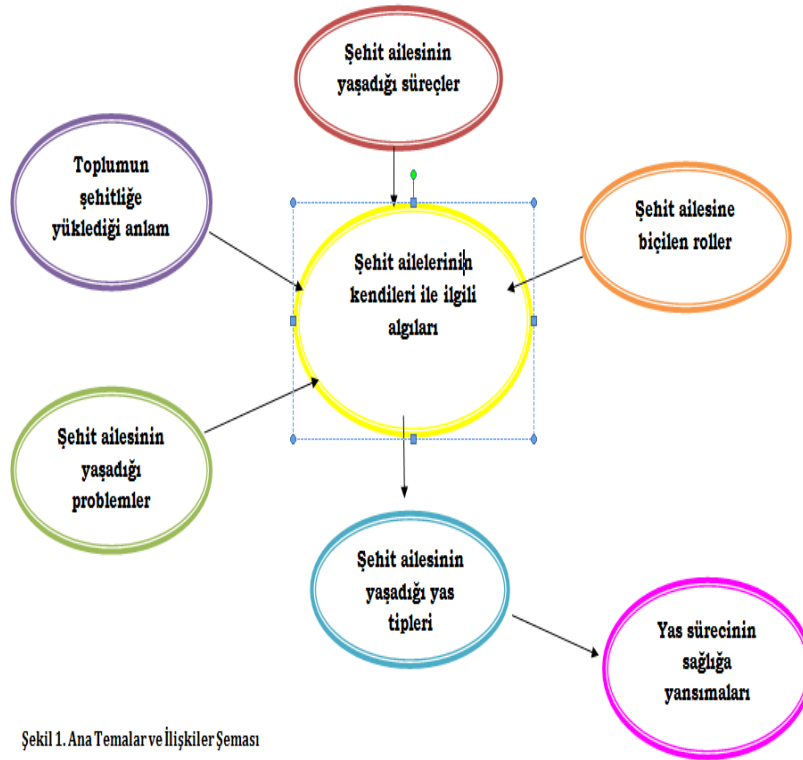
¹² Ali Baltacı, "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 / 2 (Aralık 2019), 368-388.

¹³ Ali, Baltacı, "Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 / 1 (Haziran 2017), 1-14.

araştırmanın kaynağı gösterilmiş, alıntılar etik ilkeler gereği mümkün olduğu kadar kısa tutulmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde nitel verilerin analizi sonucunda elde edilen temalar, alt temalar, anahtar kodlar kavramlar ve ifadeler tablo olarak sunulmuş; ana temalar ve alt temalar yorumlanmış, ilgili araştırmalardan doğrudan alıntılar yapılarak desteklenmiş ve açıklanmıştır. Yapılan meta sentez sonucu **toplumun şehitliğe yüklediği anlam, şehit ailesinin yaşadığı yas tipleri, şehit ailesinin yaşadığı süreçler, şehit ailesinin yaşadığı problemler, şehit ailelerinin kendileri ile ilgili algıları, şehit ailesine biçilen roller, yasin sağlığa yansımaları** ana temalarının varlığına ulaşılmıştır. Bu ana temalar ve birbirleri arasındaki ilişki şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Ana Temalar ve İlişkiler Şeması

1. Toplumun Şehitliğe Yüklediği Anlam

Türk toplumu tarafından şehitlik dini ve milli duygulardan beslenen özel bir anlam içermektedir. Araştırmaya dâhil edilen çalışmalarda şehitliğin, Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce de vatan uğruna canını vermek ve vatanseverlik duygusuyla iç içe geçmiş olarak değerlendirildiği görülmüştür. Türk toplumu sadece yakınları şehit olduğunda değil, duydukları ve şahit oldukları her şehit haberinde ortak milli duygulardan beslenmektedir. Yine araştırmalarda şehitlik, milli bilinç, milli kimliğin inşası, kolektif bilinç ve toplumu bir arada tutan bir çimento gibi

kavramlarla kendisine yer bulmuştur. Bu temaya ilişkin ilgili çalışmalardaki doğrudan alıntılar aşağıdaki gibidir:

“Aile bireyleri, akrabalar, konu komşu şehit ailesinin acısını paylaşmak üzere eve taziye ziyaretinde bulunurlar... Haberin alındığı ilk günden itibaren aileye en yakın bireyler evde yatıya kalarak ev işlerinin yapılmasında ve aile bireyelerine psikolojik destek sağlanmasında yardımcı olurlar.” (Özdemir, 2008)

“Biz diyoruz ki burada vatanımıza saldırı var... Bu vatan kolay kazanılmamış, bize tepsi içinde de sunulmamış. Biz şehit aile ve yakınları olarak çocuklarımızı verdik. Ben bile 62 yaşında vatanım için hazırım.” (Aykaç, 2011)

“Ben gurur duyuyorum şehit çocuğu olmakla. Çünkü bu bayrağın altında yaşıyoruz ve bu bayrak için hizmet edebildiysek, bir can verdiğimiz için gururdur. Biz her şeye rağmen dik durmaya çalışıyoruz.” (Yıldız, 2019)

Tablo 2’de bu çalışmaya dâhil edilen araştırmaların meta sentezi sonucunda ulaşılan ana temalardan toplumun şehitliğe yüklediği anlama ilişkin anahtar ifade ve kavramlara yer verilmiştir.

Tablo 2. Toplumun Şehitliğe Yüklediği Anlam Temasına İlişkin Anahtar İfadeler ve Kavramlar

	Anahtar İfadeler ve Kavramlar
Toplumun Şehitliğe Yüklediği Anlam	Çimento
	Vatan sevgisi
	Kolektif bilinç
	Milli bilinç
	Milli kimliğin inşası
	Vatan sağ olsun
	Şehitlerin şahidi olmak
	Şehidin mirasını sahiplenme yükümlülüğü
	Fedakârlık
	Şehit cenazeleri ve anma törenlerinin duygusal etkisi

2. Şehit Ailesinin Yaşadığı Yas Tipleri

Araştırmada incelenen çalışmalarda şehit ailesinin birbirinden farklı yas tiplerini deneyimledikleri sonucuna ulaşılmıştır. bu yas tipleri bazen toplumsal baskı ve toplum tarafından dayatılan “şehit yakını olma” rolünün bir sonucu olabildiği gibi, bazen cinsiyet, bazen yetersiz psikolojik destek bazen de bireysel özelliklerden kaynaklanabilmektedir. Araştırmaya dâhil edilen bütün çalışmalarda ortaya çıkan tek nokta ise, şehit ailesinin yasının hiç bitmediğidir. Bitmeyen yasla baş etmeyi kolaylaştıran tek faktör ise, ölen bireyin kimliğinin “şehit” olması ve ona biçilen kutsal değerdir. Şehit ailesinin yaşadığı yas tipleri bitmeyen yas, engellenen yas, karmaşık manevi yas gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Aşağıda bu temaya ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir:

“Oğlum şehit oldu ağlamak yakışmaz, oğlunun ruhu incinir, rahatsız olur diyorlar, içimde tutuyorum acımı. Ağlamaya da korkuyorum.” (Yağlı Soykan, 2020)

“Buraya ilk geldim baktım avratlar gülüyor, konuşuyor. Yok dedim, ben gitmem oraya, ne biçim şehit ailesi onlar. Şehit anası güler mi? Beş altı sene gülmedim kızım. Çocuklarıma gene gülmedim...” (Esen Ateş, 2018)

“...yara aynı yara, üstü müfre (kabuk bağlamış) olmuş, tuttuğun zaman aynı yara duruyor, bitmez.” (Özdemir, 2008)

“Dalgalanan her bayrakta, o bayrağın kırmızısında şehidim aklıma geliyor. Dün bir helikopter düştü. İki askerimiz şehit oldu. Duyunca çok kötü oldum, acım yüreğimde tazelendi. Şehidimin yaşadıkları aklıma geldi yeniden.” (Yağlı Soykan, 2020)

Tablo 3’de bu çalışmaya dâhil edilen araştırmaların meta sentezi sonucunda ulaşılan ana temalardan şehit ailesinin yaşadığı yas tiplerine ilişkin anahtar ifade ve kavramlara yer verilmiştir.

Tablo 3. Şehit Ailesinin Yaşadığı Yas Tipleri Temasına İlişkin Anahtar İfadeler ve Kavramlar

Şehit Ailesinin Yaşadığı Yas Tipleri	Anahtar İfadeler ve Kavramlar
	Bitmeyen yas Engellenen yas Ertelenmiş yas Tekrarlayan yas Karmaşık Manevi Yas

3. Şehit Ailesinin Yaşadığı Süreçler

Şehit ailelerinin yaşadıkları süreçler haberin ilk alınmasından itibaren ve hatta daha öncesinde rüyalarda başlamaktadır. Şehit olmadan önce şehidin kendisi ve yakınları tarafından görülen rüyalara araştırmalarda sıklıkla değinilmiştir. Öte yandan vedalaşamadan şehidi toprağa verme, imtihan edildiğini düşünme, kabullenme, başa çıkma aracı olarak dini ve milli duygulardan beslenme, dua, yetişkinlerin ve şehit çocuklarının hayata uyum sağlama çabası, bu süreçte algılanan devlet desteği gibi konular şehit ailesinin yaşadığı süreçler olarak araştırmaya dâhil edilen çalışmalarda ele alınmıştır. Bu temaya ilişkin ilgili çalışmalarda doğrudan alıntılar aşağıdaki gibidir:

“...Eşim ve oğlumun şehit olduğu olayda ben de vuruldum. Bir süre sonra acı haberi bana verdiler. Ne kocamın ne oğlumun cenazelerini görebildim, vedalaşamadım onlarla.” (Yağlı Soykan, 2020)

“...İlk başlarda kendimi şu göle atmaya çok düşündüm. Hatta bir gün çıktım ta evden buraya yürüdüm. Kararlıyım yani atacağım kendimi. Çocuk gitmiş, hanım gitmiş...” (Esen Ateş, 2018)

“... İmtihan tabii ama. Diyorum her şeyle imtihan edeydin de, oğlumla imtihan etmeyeydin, diyorum. Allah’ım beni oğlumla imtihan etmeseydin diyorum. Çok ağır oldu.” (Esen Ateş, 2018)

“...Ondan sonra (oğullarının cenazesinden sonra) tabi ki yaşama ayak uydurmak için çabalıyoruz ama yaşam bizim için buruk geçiyor. Gerek şehit anne-babaları, gerek şehit eşleri olsun, bu hissi yaşıyoruz. Yaşam da devam ediyor, zaten o olaya kilitlendiğiniz zaman sağlığını kaybediyorsunuz. Onun için diyoruz ya, vatan sağ olsun, ben şehit anasıyım, babasıyım, eşiyim, çocuğuyum. Bunlar bize gurur ve onur veren mevzular. Biz de moral ve motivasyonu bu şekilde yakalamaya çalışıyoruz.” (Aykaç, 2011)

“Evde o kadar dua edilmezdi, Kur’an okunmazdı, bunlar etkiledi tabi daha bir dine döndük.” (Esen Ateş, 2018)

“Namazı eskiden sürekli kılmazdım, şimdi beş vakit. Bir de, oğlum için çok hayır yaparım. Eskiden düşünmezdim hiç.” (Esen Ateş, 2018)

“Aslında şehit kızımı derken insanlar hep benim gurur duymamı bekliyor ama ben gurur duymuyorum. Açık ve net söyleyeyim. Çünkü sebepsiz yere. Ölüm Allah’tandır ama o zamanın düşüncesiyle her şeyi düşünüyordum. Neden biz. Niye biz...” (Yıldız, 2019),

Tablo 4’de bu çalışmaya dâhil edilen araştırmaların meta sentezi sonucunda ulaşılan ana temalardan şehit ailesinin yaşadığı süreçlere ilişkin anahtar ifade ve kavramlara yer verilmiştir.

Tablo 4. Şehit Ailesinin Yaşadığı Süreçler Temasına İlişkin Anahtar İfadeler ve Kavramlar

Anahtar İfadeler ve Kavramlar		
Şehit Ailesinin Yaşadığı Süreçler	Rüyalar	Dua
	Vedalaşamama	Kabullenme
	İmtihan inancı	Hayata uyum sağlama
	Başa çıkma aracı olarak dini ve milli duygular	çabası

4. Şehit Ailesinin Yaşadığı Problemler

Araştırmaya dâhil edilen nitel çalışmaların alanları ve amaçları açısından oldukça çeşitli olduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda, şehit ailelerinin yas süreçleri, sosyo-ekonomik problemleri, eğitim durumları, dini baş etme süreçleri, şehit çocuklarının hayata uyum ve yaşam kaliteleri olmak üzere farklı değerlendirmelerde bulunmuş ve ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Bu temaya ilişkin ilgili çalışmalardaki doğrudan alıntılar aşağıdaki gibidir:

“...Devletimize, Cumhuriyetimize bağlıyız. Bir düşman varsa bugün dahi ben de savaşa giderim. Fakat bir taraf ağlarken bir tarafın gülmesi olmuyor. Oraya sürülenler köyden kentten köy çocukları.” (Özdemir, 2008)

“Şehit çocuğu olmakla kimsenin gözünde kahraman olmuyorsunuz. İnsanlar o kadar duyarsızlaşmış ki bir artısı ya da eksisi olmuyor. Şehit haberleri sadece alt yazı olarak veriliyor. Bizlere ne yaşadığımız unutturuluyor...” (Yıldız, 2019)

“...Bunları şu maksatla anlatıyorum kırk yedi yaşında olmama rağmen, oğlum üniversiteyi bitirmiş olmasına rağmen oğlum babasız büyüyen bir çocuk. Terörün en büyük sorunlarından bir tanesi ailelerin yıkılması, manevi açıdan ve kendi açımızdan söylüyorum...” (Özdemir, 2008)

“...Bir de kimsenin gelmemesi, insanların terk etmesi zorlaştırıyor.” (Özdemir, 2019)

“...Babasızlık duygusunu hala atlatamadık biz bence.” (Yıldız, 2019)

“Zorlaştıran bir şey yok ama milletin jandarma gelince “Ne getirdi?” demesi zorlaştırıyor. Bu sözleri de duymazdan geliyorum. Etrafın sözleri zorlaştırıyor. Ama kendimi kapattım.” (Özdemir, 2019)

“...Eşim ilk şehit olduğu yıllar çok isyan ettim. Çok kızdım, ağladım. Ağlamak neyse de Allah’a kızdığım zamanlar oldu. Neden ben sorusunu çok sordum? Neden benim evlatlarım yetim kaldı?” (Yağlı Soykan, 2020)

Tablo 5’de bu çalışmaya dâhil edilen araştırmaların meta sentezi sonucunda ulaşılan ana temalardan şehit ailesinin yaşadığı problemlere ilişkin anahtar ifade ve kavramlara yer verilmiştir.

Tablo 5. Şehit Ailesinin Yaşadığı Problemler Temasına İlişkin Anahtar İfadeler ve Kavramlar

Anahtar İfadeler ve Kavramlar	
Şehit Ailesinin Yaşadığı Problemler	Toplumsal Baskı Haksızlığa uğradığını düşünme Unutulmuşluk duygusu Babasız çocuk büyütme Değişen roller Yetersiz sosyal destek Anlamlandırılmama Sosyo-ekonomik problemler Babasız kalma

5. Şehit Ailelerinin Kendileri İle İlgili Algılar

Meta-senteze dâhil edilen araştırmalardaki katılımcı görüşleri, bulgular ve yorumlar değerlendirildiğinde şehit ailelerinde kendilerine yönelik değerli olma ve seçilmişlik duygularının olduğu görülmüştür. Kaybettikleri evlatları sıradan bir şekilde değil, onurlu bir ölümle bu dünyadan göçmüştür. Şehit aileleri bu toplum ve vatan için bir evlat feda etmişlerdir ve bunun karşılığında saygı ve hürmet beklemektedir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde feda edilen varlığın hiçbir şekilde karşılığı olmasa bile şehit çocukları hariç katılımcılarda pozitif yönde bir ayrımcılık beklentisi olduğu söylenebilir. Beklentiler karşılanmadığında hayal kırıklığı yaşanabilmektedir. Bu ana temaya ilişkin ilgili çalışmalardaki doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur.

“Bir taraftan da şehit çocuğu olmanın olumlu yanı da var. “Aa bak ben şehit çocuğuyum bu bana yakışmaz.” diyip onun sizi engellediği de oluyor... Hani derler ya “Şehitlere ölü demeyin, diridirler.” diye. O yüzden bunun olumlu yanı da var.” (Yıldız, 2019)

“Tabi evlat acısı... Ateş düştüğü yeri yakar. Ama şu durumda, devlet için bayrağım için, millet için, Türkiye için oğlum şehit olmuş, memnunum... Pis yoldan ölmedi de bayrağım için öldü...” (Özdemir, 2008)

“Babamı çoğunlukla rahmetli olarak bilirler, şehit olarak bilmezler. Ben söylemem hiç. Ondan dolayı bana gösterilecek bir ayrımcılığı istemedim hiç. Babamı düşündüğüm zaman içim burkuluyor. Hemen hemen hiç düşünmemeye çalışırım.” (Yıldız, 2019)

“Çok güzel bir şey bundan büyük mutluluk yoktur yani. Elhamdülillah. Evet, benim oğlum şehit oldu acı, ama tatlı bir acıdır...” (Esen Ateş, 2018)

“Saygı görmek istiyoruz ama bu toplum gazi, şehit tanımıyor. Bir gün bir şehit çocuğunun mahallede düğününü yapıyoruz. Komşular gürültü oluyor diye polisi aramışlar. Bu çocuğun babası vatan için şehit olmuş. Bir kere tahammül ediverin. Polisler anlayışla karşıladılar hallettik.” (Aykaç, 2011)

“Şehit kızı kimliğimle ben hep dik durmalıyım. Benim için önemli bir kavram. Bazıları için önemli olmayabilir ama ben çok önemsiyorum.” (Yıldız, 2019)

Tablo 6’da bu çalışmaya dâhil edilen araştırmaların meta sentezi sonucunda ulaşılan ana temalardan şehit ailesinin yaşadığı problemlere ilişkin anahtar ifade ve kavramlara yer verilmiştir.

Tablo 6. Şehit Ailelerinin Kendileri İle Algılar Temasına İlişkin Anahtar İfadeler ve Kavramlar

	Anahtar İfadeler ve Kavramlar
Şehit Ailelerinin Kendileri İle Algılar	Değerli olma Seçilmişlik Onurlu ölüm Feda edilmiş bir evlat Beklentiler Hayal kırıklığı Şehit çocuğu kimliği

6. Şehit Ailesine Biçilen Roller

Şehit yakını, şehit ailesi, şehit annesi, şehit eşi, şehit babası, şehit çocuğu ve şehit kardeşi olmak bireylerin yakınları şehit olduktan sonra üzerlerinden hiç çıkaramadıkları bir elbisedir. Katılımcı görüşleri ve bulgular incelendiğinde bireyler bu elbiseyi zaten çıkarmak ta istememektedir. Bu yeni elbise aslında her bir şehit yakınına biçilen roldür ve taşınması da zaman zaman zor olabilmektedir. Cinsiyet ve toplumsal baskı gibi faktörler yeni rollerin gerçekleştirilmesinde ve zorluk

çekilmesinde devreye girmektedir. Aşağıda çalışmalardan elde edilen doğrudan alıntılara yer verilmiştir:

"... Ağlarken ağlama, gülerken gülme biz de ne yapacağımızı şaşırıyoruz." (Özdemir, 2019)

"...ben evliliğim boyunca hep ona sırtımı dayadığım için onun kaybında, hem erkek, hem kadın olmanın zorluğunu yaşadım. İşte bütün erkek işleri, bayanların yapacağı işler. Hepsi birden benim üzerime kalınca, çocukların sorumluluğu ve o ölümün vermiş olduğu yalnızlık ve acı. Hepsi birleşti..." (Esen Ateş, 2018)

"Şehitlik mertebesinin olduğu bizde her zaman kazılı bir olgudur. Ama tabi ki bir de anne-baba olarak düşünürseniz evlat acısı çok acı bir şey. Şu anda bakıyorum üyelere, anne babalara hiç biri sağlam değil yani. Oğlunu kaybettikten sonra tamamen çökmüş, bitmiş, hastalık sahibi insanlar... Tabi bu bir toplumda da rahatsızlık yaratıyor. Hastalıklı bir toplum oluşturuyoruz bir şekilde..." (Aykaç, 2011)

"Ağlıyorum, ağlama oğlunun ruhu rahatsız olur diyorlar. Zaten genel olarak da sakın bir yapım vardır. Birine kırılısam bile içimde tutarım söyleyemem. Şimdi de acımı içimde yaşıyorum. Oğlumun odasına onun resimlerinden oluşan bir köşe yaptım, onu bile bana çok görüyorlar..." (Yağlı Soykan, 2020)

Tablo 7'de bu çalışmaya dâhil edilen araştırmaların meta-sentezi sonucunda ulaşılan ana temalardan şehit ailesine biçilen rollere ilişkin anahtar ifade ve kavramlara yer verilmiştir.

Tablo 7. Şehit Ailesine Biçilen Roller Temasına İlişkin Anahtar İfadeler ve Kavramlar

	Anahtar İfadeler ve Kavramlar
Şehit Ailesine Biçilen Roller	Şehit yakını olma elbisesi Şehit yakını olarak tanınma Cinsiyet: Kadın olmak Toplumsal baskı Sorumluluklar Yeni toplumsal role alışmakta zorlanma

7. Yasın Sağlığa Yansımaları

Bu çalışmayla ilgili araştırmalar incelendiğinde katılımcıların görüşlerinde, değerlendirme ve yorumlarda yasın sağlığa yansımalarının olduğu vurgulanan temel bir düşünce olarak yer almaktadır. Yas uzun yıllar devam edebilmekte ve şehit ailelerinde kalıcı hasarlar bırakabilmektedir. Yasın sağlığa yansımaları fiziksel olabildiği gibi psikolojik de olabilmektedir. Bu ana temaya ilişkin ilgili çalışmalardaki doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

"Yedi yıl ağladım, gece gündüz ağladım. Yani göz gitti bir, midemde hastalık çıktı, boyun fitiği oldum. En sonunda karar aldım kendi kendime. Dedim bunu taşıyabilecek durumdayım... Elhamdülillah dedim ve tevekkül ettim. Öncesinde de

tevekkül ediyordum, isyan etmiyordum ama çok üzülüyordum...” (Esen Ateş, 2018)

“Üzüntüden hastalandım. Unutkan oldum. Hala yanımda olduğunu hissediyordum. Kendimi yalnız hissettim. Uyku düzenim bozuldu. İntiharı düşündüm ama yapmadım. Önce inanamadım. Sigaraya başladım.” (Özdemir, 2018)

“Oğlunu kaybettikten sonra tamamen çökmüş, bitmiş, hastalık sahibi insanlar. Genellikle de şeker hastalığı hemen nüksediyor. Sanki orda vardı, sanki bekliyordu da, oğlunu kaybedince hemen çıkıyor. Yüzde doksan dokuz şehit ailelerinin hepsi şeker hastası. Tabi bu bir toplumda da rahatsızlık yaratıyor. Hastalıklı bir toplum oluşturuyoruz bir şekilde...” (Aykaç, 2011).

“Eşim şehit olduğunda çok gençtim. Severek evlenmiştik, onun gidişini kabullenemedim. Hem de çok uzun yıllar kabullenemedim. Ta ki geçtiğimiz birkaç yıl içinde meme kanseri teşhisi alana kadar. Bir göğsümü ameliyatla aldılar. Yıllardır içimde yaşadığım ve anlamlandıramadığım bu acı sağlığıma yansiyınca ancak düşünmeye başladım.”(Yağlı Soykan, 2020)

Tablo 8’de bu çalışmaya dâhil edilen araştırmaların meta-sentezi sonucunda ulaşılan ana temalardan yasın sağlığa yansımalarına ilişkin anahtar ifade ve kavramlara yer verilmiştir.

Tablo 8. Yasın Sağlığa Yansımaları Temasına İlişkin Anahtar İfadeler ve Kavramlar

Anahtar İfadeler ve Kavramlar	
Yasın Sağlığa Yansımaları	Fiziksel Rahatsızlıklar (Mide, omurga, şeker hastalığı vs.) Psikolojik Rahatsızlıklar (Uyku bozukluğu, depresyon, anksiyete vs.)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, şehit yakınlarını konu edinen nitel araştırmaların bulgularını tekrar yorumlamak, sentezlemek bu sayede dezavantajlı olarak isimlendirilebilecek bir grupla alakalı genel tabloyu ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Böyle bir yaklaşımın yapılacak bilimsel çalışmalara, önerilecek modellere ve nihayetinde uygulayıcılara yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmüştür. Verilerin analizi sonucunda, yedi ana tema ve bu temalarla bağlantılı anahtar kavramlar ortaya çıkarılmıştır.

Toplumun şehitliğe yüklediği anlam ana teması; şehitlik olgusunun toplumu bir arada tutan bir çimento görevi yapması, vatan sevgisi, milli bilinç, kolektif bilinç, fedakârlık gibi anahtar kavramlarla iç içedir. Zaten Türk toplumunda şehitlik İslamiyet’ten önce de kökleri olan güçlü bir anlama sahiptir. İslamiyet’ten önceki Türklerde topraksız bir devlet düşünülemede, halk toprağı ve toprak da halkı tamamlamakta, böylece devlet meydana gelmekteydi. Eski Türkler, devlet ve kağan mevcut oldukça çalışmanın faydasına inanmışlardır. Bu sebeple de eski Türkler,

devleti baba, vatani da ana olarak mukaddes saymış, “devlet baba” “vatan ana/ ana vatan” tabirini bu tarihî inanç ve bağdan dolayı yaygın olarak kullanmışlardır.¹⁴ Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra da vatanlarına karşı duydukları sevgiyi, vatanları için canlarını çekinmeden vermek suretiyle ve İslamiyet var olan “Vatan sevgisi imandandır” anlayışıyla bütünleştirerek devam ettirmişlerdir. İslam dini, Türk milletine geniş ufuklar açmış ve onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. İslam Türk’ten ayrılamayacağı gibi, Türklüğü de İslamiyetsiz düşünmek imkânsızdır. Türklerin, Anadolu’yu vatan yapmaları ve cihan hâkimiyeti kurmaları, İslamiyet ruhunu ve özlerinde var olan milli duygularını kaynaştırmaları sayesinde. Her yıl binlerce Türk’ün Kâbe’ye ve kutsal topraklara gitmesi, Hz. Muhammed’i (as.) ziyaret etmesi bu kaynaşmanın en önemli sembollerinden biridir.¹⁵

Şehit ailesinin yaşadığı yas tipleri ana teması ise; bitmeyen yas, engellenmiş yas, ertelenmiş yas, tekrarlayan yas ve karmaşık manevi yas gibi kavramlardan oluşmaktadır. Yas türleri bireylerin yasa uyum ve baş etme becerileriyle yakından ilişkilidir. Bazı insanlar yaşadığı kayıp deneyiminin ardından hayata uyum ve baş etmede daha başarılı olurken, bazıları için uyum ve baş etme süreci daha uzun süreleri kapsayabilmektedir.¹⁶ Yas, bilişsel, duygusal, fiziksel ve davranışsal tepkilerle birlikte kişisel, sosyal, kültürel ve tarihsel etkilerin farklı bir biçimde kaynaşmasını yansıtan, biricik ve çok boyutlu bir duygu olduğu için, farklı şehit aileleri tarafından farklı yas türlerinin deneyimlenmesi mümkün görünmektedir.¹⁷ Volkan ve Zintl (2018)’e göre de bireylerin yas süreçleri ve yas tepkileri de parmak izleri kadar kişisel olduğu için herkesin yas süreci farklı ve kendine özgü olabilmektedir.¹⁸

Yakınlarını kaybeden bireyler kaybın ardından bir anlamlandırma, onarım, uyum ve iyileşme sürecine girmektedir. Bu süreç araştırmada şehit ailesinin yaşadığı süreçler olarak isimlendirilmiş ve üçüncü ana tema olarak yer almıştır. Literatürde bireylerin, kendilerini ve hayatı anlamaları, amaç üretmeleri ve gelecek için hedefleri ve beklentileri şekillendirmeleri için anlam çerçeveleri oluşturduklarından ve anlam vermenin, insan yaşamının merkezi ve tanımlayıcı bir faaliyeti olduğundan bahsedilmektedir.¹⁹ Kayıp, bir anlam krizine girerek bu varsayımsal çerçeveleri derinden bozabilir ve hatta parçalayabilir.²⁰ Yas süreci ise, bireyin anlam sistemini

¹⁴ Tefvik Sütçü, “Türkçede Vatan ve Vatanseverlik”, *Türk Yurdu Dergisi* 103/324 (2014), 32-36.

¹⁵ M. Hanefi Palabıyık, “Milli Mücadeleye Destek ve Arka Plan Olarak Dini Düşünce ve Dini Gelenekler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14/36 (2010), 225-262.

¹⁶ Irvin D. Yalom, *Ölüm Korkusunu Yenmek*, çev. Zeliha Babayiğit (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017), 28.

¹⁷ Keren M. Humphrey, *Kayıp ve Yas İçin Danışmanlık Becerileri*, çev. ed. Fuat Tanhan.(Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 5.

¹⁸ Vamık D. Volkan - Elizabeth Zintl, *Kayıptan Sonra Yaşam-Komplike Yas ve Tedavisi* (Ankara: Pusula Yayınevi, 2018), 20.

¹⁹ Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2009), 113.

²⁰ Ronnie Janoff-Bulman, “Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct”, *Social Cognition* 7/2 (1989), 113-136.

anlam kaybına uyum sağlayacak şekilde sağlama ve kişinin değişen yaşamını kucaklayabilecek şekilde yeniden yapılandırılmasını içerir.²¹ Kayıp olayının ardından anlamlandırma yapamayan ve fayda bulamayan bireylerde oldukça yüksek düzeyde karmaşık yas olduğu da yine gerçekleştirilen araştırmalarda görülmektedir.²²

Şehit ailesinin yaşadıkları süreçte bir takım problemler de ortaya çıkabilmektedir. Toplumsal baskı, haksızlığa uğradığını düşünme, cinsiyetle alakalı roller, değişen roller ve yetersiz sosyal destek gibi durumlar bu problemlere kaynaklık edebilmektedir. Dahası, ortaya çıkan problemler şehit ailesinin yaslarını ertelemesini, bastırmasını ve bu suretle karmaşık bir yas sürecine girmelerini tetikleyebilmektedir. Literatürde yası etkileyen faktörlere göz atıldığında farklı değişkenlerin bir arada olduğu görülmektedir. Ölen kişinin kim olduğu, bağlanmanın doğası, ölüm şekli, geçmiş yaşantılar, kayıp yaşayan kişinin özellikleri, sosyal değişkenler, manevi ve kültürel etmenler ile kaybın ardından ortaya çıkabilen stres kaynakları bunlardan bazılarıdır.²³ Sosyal desteğin, yas sürecindeki stresi azalttığı, yaşla baş etmede ve yas sonrası uyumda olumlu bir etki yarattığı, bireylerde olumlu duyguların çoğalmasına neden olduğuna dair bulgular da alan yazında yer almaktadır.²⁴ Sosyal desteğin olmaması ya da yetersiz olması; ölümün sosyal olarak konuşulmasının sakıncalı olması ise karmaşık yası ortaya çıkarmaktadır. Kürtaj, intihar veya AIDS gibi ölümlerde aile bireyleri ve toplum bu konuları konuşmamakta ve sosyal destek kaynakları da bunu pekiştirmektedir. Zihnin bir yerlerine gömülen yas ifade edilemediğinden, doğal yas süreci yaşanmamakta ve karmaşık yas ortaya çıkmaktadır.²⁵

Ölen bireyin “şehit” olması ve şehit yakını olmaya yüklenen manevi ve kültürel anlam nedeniyle, bu değişkenlerin her birinin şehit yakınlarının kendilerine yönelik algılarını şekillendirmede rolü olduğu söylenebilir. Nitekim araştırmaların çoğunda şehit ailesi veya şehit yakını olmak çok değerli ve ayrıcalıklı bir durum ayrıca da baş etmeyi kolaylaştıran bir faktör olarak bulgulanmıştır. Bu değerın kaynağı İslam’da şehitliğe verilen önem ve şehitlerin seçilmiş olduğu inancıdır. Toplum tarafından da bu değer şehit yakınlarına hissettirilmektedir. Sosyal destek ağlarının yetersizliği ve yalnızlık duygusu ise hayal kırıklığını beraberinde getirebilmektedir. Zisook, Mulvihill ve Shuchter (1990) tarafından 250 kadın ve 100 erkekle gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarında, yasin ardından hissedilen duygular arasında, yalnızlık en fazla birey tarafından dile getirilen duygu olmuştur.²⁶ Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında kadınların kayıptan sonra yas sürecini daha çok duygularını paylaşarak ve sosyal destek alarak yaşadıkları, erkeklerin ise yas sürecini daha çok problem

²¹ Robert A. Neimeyer (ed.), *Meaning reconstruction & the experience of loss* (American Psychological Association: 2001), 261-292.

²² Jason M. Holland vd., “Meaning reconstruction in the first two years of bereavement: The role of sense-making and benefit-finding”, *Journal of Death and Dying* 53/3 (2006), 175-191.

²³ Özgül Erdur Baker- İdil Aksöz Efe (ed.), *Yas Danışmanlığı* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 14.

²⁴ William J. Worden, *Yas Danışmanlığı ve Yas Terapisi Ruh Sağlığı Çalışanları İçin El kitabı*, çev. Bedriye Öncü (Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 2003), 27.

²⁵ Erdur Baker ve Aksöz Efe, *Yas Danışmanlığı*, 26.

²⁶ Sidney Zisook vd., “Widowhood and anxiety”, *Psychiatric medicine* 8/4 (1990), 99-116.

çözme odaklı davranışlarla geçirdiğine dair bulgular yer almaktadır.²⁷ Dolayısıyla sosyal destek şehit ailesinin kendilerine yönelik algılarını (bu algının altında “vatan için bir evlat/eş/baba/kardeş feda etmiş olmak” gerçeği yatmaktadır) olumlu yönde pekiştirmede önemli bir işleve sahiptir.

Şehit ailesi yaşadıkları süreçte yeni kimlikler ve yeni rollerle hayatlarına devam etmek durumunda kalmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi ölen birey artık sıradan biri değildir, şehit olmuştur. Ölenin yakınları da sıradan cenaze sahipleri değil şehit ailesi veya şehit yakınıdır. Rollerde yaşanan bu değişim süreci “şehit ailesine biçilen roller” ana teması altından araştırmada kendine yer bulmuştur. Bu yeni rol ve kimlik “şehit yakını olma elbisesi” kavramı ile ifade edilmiştir. Kadın olmak, toplumsal baskı, aile içi sorumluluklar, topluma karşı sorumluluklar ve yeni sorumluluk alanlarına uyumda zorlanma şehit ailesine biçilen roller ana teması ile birlikte değerlendirilmiştir. Alan yazında da, aileden bir üyenin kaybedilmesinin; ölen kişi ile ilişkinin kaybedilmesi, aile sisteminin kaybı, umut ve hayallerin kaybı gibi çoklu kayıplara neden olabileceği belirtilmektedir. Bu durum ise ailede ilişki ve sorumlulukların dengeli bir şekilde düzenlenmesi, zaman, enerji ve para dâhil olmak üzere kaynakların gözden geçirilmesi bağlamında değişikliklere yol açabilecektir.²⁸ Rollerin değişmesinin getirdiği zorlukla birlikte, şehit yakını olma elbisesi nedeniyle hissedilen toplumsal baskı da göz ardı edilemez bir gerçektir. Toplumsal baskı bazen kadın olmaktan kaynaklandığı gibi bazen sadece şehit ailesi olmak ta yeterlidir. “Ağlıyorum, ağlama oğlunun ruhu rahatsız olur diyorlar. Zaten genel olarak da sakin bir yapım vardır. Birine kırılısam bile içimde tutarım söyleyemem. Şimdi de acımı içimde yaşıyorum.” sözleri bir şehit annesinin duygularını bastırma ve erteleme durumunu gözler önüne sermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.²⁹ Araştırmaya dâhil edilen diğer nitel çalışmalarda da şehit yakınlarının benzer duyguları ifade ettikleri görülmektedir.

Araştırmada elde edilen son ana tema ise yasın sağlığa yansımalarıdır. Bu yansımalar psikolojik olabildiği gibi fiziksel bazı problemleri de beraberinde getirebilmektedir. Psikolojik belirtiler ağlama krizleri, isteksizlik, sürekli uyumak isteme, yalnız kalma, hayattan tat almama, anlam ve amaç eksikliği şeklinde kendini göstermektedir. Fiziksel belirtilerde ise daha ziyade bel ve boyun ağrılarıyla birlikte, özellikle kadınlarda bedenin herhangi bir yerinde kitle oluşumları öne çıkmıştır. Literatürde de yas sürecinin fiziksel ve davranışsal bağlantıları; kendine yabancılaşma, dalgınlık, sosyal içe çekilme, kaybedilene ilişkin rüyalar, kaybedileni hatırlatan yer, kişi ve nesnelere kaçınma, ağlama, huzursuzluk, aşırı hareketlilik, enerji eksikliği, tat ve uyku bozuklukları ve diğer somatik şikayetler olarak ifade

²⁷ Erdur Baker ve Aksöz Efe, *Yas Danışmanlığı*, 16.

²⁸ Buket Şimşek Arslan ve Kadriye Buldukoğlu, "Yasın Aile Üzerine Etkilerini Azaltmak İçin Uygulanan Yas Destek Programları", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 11/3 (Eylül 2019), 402-417.

²⁹ Nurdan Yağlı, "Şehit Yakınlarının Yas Deneyimine İlişkin Fenomenolojik Bir Araştırma", *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 15/2 (2020), 255-282.

edilmektedir.³⁰ Freud (2011) ise; “Yas ve Melankoli” adlı eserinde, “Yasta dünya yoksullaşmış ve boşalmıştır, melankolide bu benin kendisidir” diyerek, yas ve depresyonun ilişkisine önemli bir açıklama getirmiştir.³¹ Ayrıca karmaşık yasin kalp hastalıkları, bağışıklık sistemi hastalıkları, tansiyon ve kanser gibi fizyolojik rahatsızlıkların yanı sıra artmış sigara ve alkol kullanımı ve intihar düşüncelerine yol açtığı da alan yazında belirtilmiştir.^{32 33}

Bu araştırmadan elde edilen temalar ve sonuçlar; şehit ailelerine yönelik gerçekleştirilen nitel araştırmaların bir bütün halinde değerlendirilmesi ve bu özel gruba yönelik sunulacak hizmetlere dair bir takım önerileri kapsamaktadır. Öncelikle şehit yakınlarının anne, baba, eş, çocuk ve kardeş olmak üzere farklı cinsiyetlerde ve yaşlarda oldukları unutulmamalıdır. Her birinin içinde bulunduğu gelişimsel döneme ve hazır bulunuşluk seviyesine özel destek gerekmektedir. İncelenen araştırmalarda şehit çocuklarıyla sadece bir tane çalışma yürütülmüş olması bu alanın eksik kaldığının bir göstergesidir. Çocukluk dönemi yetişkinlikteki manevi motiflerin olduğu en hassas dönemdir. Bu dönemde yaşanan bir sarsıntı ya da yoksunluğun çocuğun hem kendisi hakkındaki algısını hem de maneviyatla olan bağına olumsuz olarak etkilediğini belirleyen çok sayıda çalışma vardır.³⁴ Çocukluk döneminden itibaren sunulacak profesyonel destek yas dönemindeki bu bireylerin hayata uyumlarını kolaylaştıracaktır. Hayata uyumun yanı sıra, bu topluma, milletine ve devletine olan bağlılığını da güçlendirecektir. Algıladıkları sosyal destek ne olursa olsun her bir şehit ailesi ve şehit çocuğunun milli ve manevi bilinçle dolu oldukları araştırmalarda sık sık vurgulanmıştır. Bu nedenle şehit ailesine, şehidin geriye kalanlarına maddi ve manevi ne yapılsa azdır anlayışıyla akademik çalışmalar artırılmalı, bu çalışmaların sonuçlarından beslenerek daha verimli ve kaliteli hizmet sunmanın yolları aranmalıdır. Bireyin sadece beden ve zihinden ibaret olmadığı bütüncül bir sağlık anlayışından hareketle, şehit ailesinin baş etme ve anlamlandırma süreçleri manevi müdahaleler aracılığıyla desteklenmelidir.

³⁰ David Casarett vd., “Life after death: A practical approach to grief and bereavement”, *Annals of Internal Medicine* 134 (2001), 208-215.

³¹ Sigmund Freud, Yas ve Melankoli. çev. Aziz Yardımlı. (İstanbul: İdea Yayınevi, 2001), 7.

³² Holly G. Prigerson vd., “Complicated grief and bereavement-related depression as distinct disorders: preliminary empirical validation in elderly bereaved spouses”, *The American journal of psychiatry* 152/1 (1995), 22-30.

³³ Margaret Stroebe vd., “Health outcomes of bereavement”, *Lancet* 370/9603 (2007), 1960-1973.

³⁴ Mualla Yıldız, “İlköğretim Öğrencilerinin 4 7 Sınıflar Tanrı İmgesi İle İlişkili Bazı Faktörlerin İncelenmesi”, *Toplum Bilimleri* 6/11, (2014), 57-68; Sema Yılmaz, “Çocuklarda Ölüm Kaygısı’nın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Bilimname* 25 2013/2, 169-189; Mualla Yıldız, “Suça Karışan Ergenlerde Affetme Üzerine Bir İnceleme”, *Toplum Bilimleri* 11/22 (2017), 39-52; Peter C. Hill – Pargament I. Kenneth, “Din Ve Maneviyatın Kavramlaştırılması Ve Ölçülmesindeki Gelişmeler Beden Ve Ruh Sağlığı Araştırmaları İçin Olası Bulgular”, çev. Mustafa Ulu, *Bilimname* 28 2015/1, 343-368.

KAYNAKÇA*

- *Ademhan Tunaç, Çiğdem. "Toplumsal cinsiyet bağlamında şehit eşlerinin yaşam deneyimleri". Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2018.
- Altun, İsmail, "Hz. Peygamber'in Şehit Aileleriyle Münasebetleri", *Ekev Akademi Dergisi* 14/44 (2010), 227-245.
- *Aykaç, Şafak. "Şehitlik ve Türkiye'de militarizmin yeniden üretimi: 1990-1999". İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Baltacı, Ali. "Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 / 1 (Haziran 2017), 1-14.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 / 2 (Aralık 2019), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Casarett, David vdğ. "Life after death: A practical approach to grief and bereavement". *Annals of Internal Medicine* 134 (2001), 208-215. <https://doi.org/10.7326/0003-4819-134-3-200102060-00012>
- Craggs, Holly & Kelley, Catherine. "Adolescents' experiences of school belonging: A qualitative meta-synthesis". *Journal of Youth Studies* 21/20 (2018), 1411-1425. <https://doi.org/10.1080/13676261.2018.1477125>
- Çalık, Muammer & Sözbilir, Mustafa. "İçerik Analizinin Parametreleri", *Eğitim ve Bilim*, 39/174 (2014), 33-38. DOI: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.3412>
- Çelik, Osman Tayyar vdğ. "Türkiye'de Okul Yöneticisi Görevlendirme Sorunu: Bir Meta Sentez Çalışması". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 44 / 44 (Temmuz 2018), 92-113.
- Erdur Baker, Özgül & Aksöz Efe, İdil (ed.). *Yas Danışmanlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- *Esen Ateş, Nesibe. "Şehit aileleri, gaziler ve gazi ailelerinde dinî başa çıkma: Adana örneği". Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2018.
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2009.
- Freud, Sigmund. *Yas ve Melankoli*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2001.
- Hill Peter C. & Pargament. Kenneth I. "Din ve Maneviyatın Kavramlaştırılması ve Ölçülmesindeki Gelişmeler Beden Ve Ruh Sağlığı Araştırmaları İçin Olası Bulgular". çev. Mustafa Ulu. *Bilimname* 28 (2015/), 343-368.

* Yıldız imi (*) ile işaretlenmiş kaynaklar, meta-senteze dâhil edilen çalışmaları göstermektedir

- Holland, Jason M. vd. “Meaning reconstruction in the first two years of bereavement: The role of sense-making and benefit-finding”. *Journal of Death and Dying* 53/3 (2006), 175–191. <https://doi.org/10.2190/FKM2-YJTY-F9VV-9XWY>
- Humphrey, Keren M. *Kayıp ve Yas İçin Danışmanlık Becerileri*. çev. ed. Fuat Tanhan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.
- İsfehâni, el Ragıp. *Kuran Kavramları Sözlüğü*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.
- Janoff Bulman, Ronnie. “Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct”. *Social Cognition* 7/2 (1989), 113-136.
- Kılıç, Zeki. “Şehâdet Sözcüğünün Semantik Açısından İncelenmesi”. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Neimeyer, Robert A. (ed.). *Meaning reconstruction & the experience of loss*. American Psychological Association, 2001. <https://doi.org/10.1037/10397-000>
- *Özdemir, Cevdet. “Terör: Şehit ve Gazi Yakınlarının Terör Hakkındaki Görüşleri”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2008), 477-500.
- *Özdemir, Leyla. “Şehit ailelerinin yas süreciyle baş etme davranışlarının incelenmesi”. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Palabıyık, M. Hanefi. “Milli Mücadeleye Destek ve Arka Plan Olarak Dini Düşünce ve Dini Gelenekler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/36 (2010), 225-262.
- Polat, Seyat & Ay, Osman. “Meta-Sentez: Kavramsal Bir Çözümleme”. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 4/2 (Temmuz 2016), 52-64.
- Prigerson, Holly G. vd. “Complicated grief and bereavement-related depression as distinct disorders: preliminary empirical validation in elderly bereaved spouses”. *The American journal of psychiatry* 152/1 (1995), 22–30. DOI: 10.1176/ajp.152.1.22
- Sönmez, Nesim. “Hılful-Fudûl Teşkilatı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/41 (Temmuz 2014), 399-419.
- Stroebe, Margaret vd. “Health outcomes of bereavement”. *Lancet* 370/9603 (2007), 1960–1973. DOI: 10.1016/S0140-6736(07)61816-9
- Sütçü, Tefik. “Türkçede Vatan ve Vatanseverlik”. *Türk Yurdu Dergisi* 103/324 (2014), 32-36.
- Şimşek Arslan, Buket & Buldukoğlu, Kadriye. “Yasın Aile Üzerine Etkilerini Azaltmak İçin Uygulanan Yas Destek Programları”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 11 / 3 (Eylül 2019), 402-417. <https://doi.org/10.18863/pgy.444297>

- *Türksever, Zeynep. "Türk halk inançlarında şehitlik üzerine halk bilimsel bir inceleme: Edirnekapı örneği." İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Volkan, Vamık D. & Zintl, Elizabeth. *Kayıptan Sonra Yaşam-Komplike Yas ve Tedavisi*. Ankara: Pusula Yayınevi, 2018.
- Walsh Denis & Downe Soo. "Meta-synthesis method for qualitative research: a literature review". *Journal of Advanced Nursing* 50/2 (2005), 204–211. DOI: 10.1111/j.1365-2648.2005.03380.x
- Worden, William J. *Yas Danışmanlığı ve Yas Terapisi Ruh Sağlığı Çalışanları İçin El kitabı*, çev. Bedriye Öncü. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 2003.
- *Yağlı Soykan, Nurdan. "Şehit Yakınlarının Yas Deneyimine İlişkin Fenomenolojik Bir Araştırma", *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 15/2 (2020), 255-282. DOI : <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43409>
- Yalom, Irvin D. *Ölüm Korkusunu Yenmek*. çev. Zeliha Babayiğit. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017.
- Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.
- Yıldız, Mualla. "Suça Karışan Ergenlerde Affetme Üzerine Bir İnceleme". *Toplum Bilimleri*, 11(22), (2017), 39-52.
- Yıldız, Mualla. "İlköğretim Öğrencilerinin 4 7 Sınıflar Tanrı İmgesi İle İlişkili Bazı Faktörlerin İncelenmesi". *Toplum Bilimleri*, 6(11), (2014), 57-68.
- Yıldız, Mualla. "The Problems of Syrian Students Concerning the Adaptation Process to Schools in Turkey: A Qualitative Meta-Synthesis", *Migration, Religion and Early Childhood Education*. Berlin: Springer, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-658-29809-8_15
- Yılmaz, Sema. Çocuklarda "Ölüm Kaygısı'nın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Bilimname* 25, 2013/2, 169-189
- *Yıldız, Münevver. "Çocuk yaşta ebeveynleri şehit olan bireylerin sosyalleşmesinde etkili olan unsurlar ve yaşam kalitesi". Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2019.
- Zisook, Sidney vd. "Widowhood and anxiety". *Psychiatric medicine*, 8/4 (1990), 99–116. PMID: 1982370.

İnternet Kaynakları

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü" (Erişim 1 Ekim 2020).

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/syggm/genel-mudurluk/gorevlerimiz/>